

DOĞU ANADOLU'DA YER ALAN ALEVİ/TÜRKMEN KÖKENLİ (LOULAN)-LOLAN OYMAĞI'NIN

ETİMOLOJİK ARAŞTIRMA RAPORU

Burhan KOCADAĞ

Eğitimci/Araştırmacı/Yazar

ÖZET

Bu yazıda, Doğu Anadolu bölgesinde yaşıyan Alevi/Türkmen kökenli Lolan (Loulan) oymağının etimolojik yapısı ve sosyolojik oluşumu ile ilgili bir araştırma vardır. Çalışmada Lolan kelimesinin kaynağı, Lolan oymağının Orta Asya ve Çin topraklarındaki geçmişı ve Anadolu'ya gelişı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

ABSTRACT

In this writing, there is a research on etymological structure and sociological formation of the Alevi/Turcoman rooted Loulan Family. Data about the source of the word "Loulan", the past of Loulan Family in the Middle East and Chine lands, and about their Arrival at Anatolia.

Anahtar Kelimeler: *Lolan Oymağı, Alevilik, Türkmen*

Key Words: *Loulan Family, Alevism, Turcoman*

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sosyal denge, feodal yapının bir devamı olan aşiret sistemi üzerine kurulmuştur. Bu aşiretlerin büyük çoğunluğu Sünni inanca bağlıdır. Ancak, buna paralel olarak Alevi oymaklar da hatırı sayılır çoğunluktur. Özellikle bu yoğunluk, Güneydoğu Anadolu'dan çok, Doğu Anadolu'da yer almaktadır.

Sünni aşiretlerin tamamına yakın çoğunluğu, etimolojik olarak Kürt kökenli iken, Alevi oymaklarda aynı oranda Türkmen kökenlidirler. Genelde söyleyiş tarzı bakımından Kürt kökenli kesime aşiret, Türkmen kökenli kesime de oymak denildiğinden Lolanlılar'ı oymak olarak tanımladık. Her iki tabir de aynı anlama gelmektedir. Aynı şekilde Türklerin Sünni yerleşik kesimine Türk, Alevi, Yörük kesimine de Türkmen denilmektedir. Bunun yanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok az sayıda Kürt kökenli Alevi aşiretler de bulunmaktadır.

Alevi ve Sünni aşiret ve oymaklar arasında büyük oranda dil ve kültür farklılığı bulunmaktadır. Doğu Anadolu'daki Alevi oymakların büyük çoğunluğu Türkçe'de başka dil bilmezken, bir kısmı da Türkçe-Zazaca ve Kürtçe konuşmaktadır. Zazaca konuşulan dilin kelime sayısında yüzde 50 Farsça, yüzde 35 Türkçe, yüzde 10 Kürtçe ve 5 oranında Arapça kelimeler bulunmaktadır. Arapça kelimeler, genelde Alevilik'ten kaynaklanan isimlerdir.

Alevi ve Sünni oymak ve aşiretlerin kültür farklılığı büyük oranda göze çarpmaktadır. Bu farklılık, yemek çeşitlerinde, folklorunda, insan isimlerinde, giyinişte, sakal ve bıyıkta, düğün ve ziyaretlerde, sosyal yaşamda, inançsal yapıda kendisini göstermektedir.

Alevi kesimin insan isimlerinde Alevilik'ten gelen Ali-Hasan-Hüseyin-Mustafa-Mehmet-Fadime gibi Arapça kökenli kelimelerin dışındaki tüm isimler Türkçe asıllıdır. Türkçe isimler arasında Tekin-Çetin-Ayhan-Orhan-Gültekin-Çiçek-Güllüzar-Arzu gibi kelimeler ağırlıklıdır. Bunun yanında Aleviler, şapka-ceket-pantolon giyerlerken, Kürt aşiretlerde genelde şalvar giyip, sarık bağlamaktadırlar. İnsan isimleri ise Abdülkadir-Abdülkerim-Muhammed-Ayşe-Ebubekir-Ömer-Osman-Abdulrezzak-Abdurrahman-Mustafa- İdris gibi Arapça ve Kürtçe isimler yer almaktadır.

Maraş-Antep-Adıyaman dolaylarında oturan Alevi aşiretlerin dağınıklığı ile beraber azınlıkta kalmalarına karşın Malatya-Sivas-Erzincan-Tunceli-Bingöl-Aşkale-Hınıs-Kelkit-Varto yörelerindeki Aleviler toplu hâlde ve çoğunluktadırlar. Bu oymaklar 24 boy olan Şeyh Hasanlı oymakları ile yine 24 boy olan Dersimli oymaklarıdır. Sivas-Malatya-Kelkit dışındaki oymakları iki bölümde incelediğimizde şu tablo karşımıza çıkar.

A- Şeyh Hasanlı Oymakları

1. Abbas Uşakları
2. Bahtiyar Uşakları
3. Beyt Uşakları
4. Butikanlar
5. Ferhat Uşağı
6. Gülabi Uşağı
7. İksorlu (ikisurlu) Uşağı
8. Karaballı Uşağı
9. Kari Kali Uşağı
10. Koreşliler
11. Laçın Uşağı
12. Seyyid Kemâl Uşağı
13. Arslan Uşağı
14. Aşuranlı Uşağı
15. Bal Uşağı
16. Birim (Birmanlı) Uşağı
17. Gav Uşağı
18. Keçeli Uşağı
19. Koç Uşağı
20. Maksut Uşağı
21. Refik Uşağı

22. Şam Uşağı
23. Süleyman Uşağı
24. Topuz Uşağı

B- Dersimli Oymakları

1. Abdalan Oymağı
2. Alan Oymağı
3. Arelli Oymağı
4. Balaban Oymağı
5. Caferan Oymağı
6. Keçeli Oymağı
7. Demenan Oymağı
8. Elhanlı Oymağı
9. Hadikan Oymağı
10. Haydaran Oymağı
11. Hormekli Oymağı
12. İzollu Oymağı
13. Karsanlı Oymağı
14. Kemanlı Oymağı
15. Kobanlı Oymağı
16. Kureyşanlı Oymağı
17. Lolan (Lou-lan) Oymağı
18. Pilvenkli Oymağı
19. Rutanlı Oymağı
20. Silanlı Oymağı
21. Şasanlı Oymağı
22. Şivalanlı Oymağı
23. Yusufanlı Oymağı
24. Zimtekli Oymağı

Koçkiri Aşireti, bir zamanlar öncesinde Tunceli'den Erzincan ve Sivas dolaylarına göç edip yerleştiğinden, yukarıda belirtilen listenin dışında tutulmuştur. Aslında Koçkiri aşireti, büyük bir aşiret olup Refahiye ve Sivas'ın doğu yöresindeki ilçe ve köylerinde yer almışlardır. Biz bu araştırmamızda yalnız Dersimli Oymakları arasındaki Lolan Oymağı'nın etimolojik yapısına ve sosyolojik oluşumuna değineceğiz. Gelecek sayılarda da olanaklar ölçüsünde diğer oymak ve aşiretlere yer verecektir.

LOLAN (LULAN-LOU-LAN) OYMAĞININ GENEL TARİHÇESİ

Lolan kelimesinin anlamı, ne kitaplarda vardır ve ne de yaşamış büyükler arasında bilinmektedir. Ancak, Lolan dendi mi, bir büyük tarihî oymağın ve boyun adı olarak bilinmektedir. Bu isim, Orta Asya'da bir zamanlar büyük bir imparatorluk kurmuş olan Hun İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır.

“an” eki Türkçe gramerde yer almakla beraber, genelde Farsça'dan geçen işlek bir ektir. “Lol” kökü ise, “lal-lâl-lul-lol” değişimi ile Lol olduğunu göstermekte ise de, kanımızca bu kök, oturlan bölgenin yer isminden kaynaklanan “Lul” dan bozma olsa gerek.

Orta Asya'da ve şimdiki Çin toprakları içinde olan Doğu Türkeli'deki Altın Dağ'ın kuzeyinde bulunan LOP GÖLÜ yakınlarındaki (LUL-AN) kazılarında “LOU-LAN” kasabasının ortaya çıkışı; Lolanlıların tarihçesindeki başlangıç noktasına dikkati çekmektedir.

Anadolu'daki yerli hâlk, Lolan oymağının hâlkına “LOL” ve bu hâlktan olan kişilere veya bireylere “LOLIC” demektedir. Çin kaynakları, dillerinin özelliği bakımından tek heceli dil grubuna girdiğinden, Lolanlıların “LOU-LAN” göstermektedir. 1985 yılında TRT televizyon kanallarında yayınlanan “İPEK YOLU” dizisinde de Lolanlılar, aynı şekilde “LOU-LAN” olarak yayınlandı. Yöre hâlkı, Lolanlılarla meskûn olan bölgeye de “LOLA” demektedir.

Günümüzde Varto'da, Pülümür'de Bingöl'de, Erzincan'da, Aşkale'de, Kars'ın Selim ilçesi köylerinde yer alan Lolanlıların kabile ve soy adlarında görüldüğü gibi, Doğu Türkeli'nde “LOU-LAN”, Doğu Avrupa'nın Valday sırtlarında “NEU DANZİG”, Polonya'nın kıyı şeridinde kurulmuş olan Danzig kenti ile Pülümür-Bingöl ve Varto'daki Danzig köy isimlerinin bulunuşu, Lolan oymağının Hun göçleriyle birlikte bu yerlere kendi adlarını verdiklerini göstermektedir. Bu gün belki bu yerlerde Lolanlılar bilinmese bile ilk dönenlerinde buldukları, Anadolu'dakilerin kendi kimliklerini yitirmedikleri anlaşılmaktadır.

Gaziantep'in Araban ilçesinde birbirine yakın iki köyü de “yukarı Lolan ve Aşağı Lolan” olarak belirlenmiştir. Bunların, Varto-Tunceli ve Erzincan'daki Lolanlılar ile akraba olup olmadıkları bilinmemektedir. Ancak, aynı soydan ve aynı kökenden geldikleri ve önceleri Alevi inanlı iken, çevrelerinin baskıları sonucu Sünnileştikleri bilinmektedir. Bu konuda Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Seydi ÖZYİĞİT, hazırlamış olduğu lisans tezi araştırmasında şu bilgiyi vermektedir:

“Anadolu'daki Lolan aşiretinin küçük bir kısmı da Gazi Antep ilinin Araban ilçesine bağlı “Lolan” ismiyle bilinen iki küçük köyde yaşamaktadırlar. Her iki köyde tamamen Lolanlılar oturmakta olup, bunların birbirine çok yakın akrabadırlar.

Araban ilçesinin birçok kilometre doğusunda bulunan verimli ovada yer alan Lolanlılar, çiftçilik yapmakta olup, az da olsa büyük ve küçük baş hayvan beslemektedirler. Türkçe konuşan bu Lolanlı köyler, Sünni Hanefî mezhebindedirler.fakat Aşağı Lolan köyü eski muhtarı olan Mustafa Demir ve Yukarı Lolanlı Mehmet Özyiğit'in verdiği bilgilere göre, çok eskiden Alevi olduklarını, bunu dedelerinden duyduklarını tespit ettim. Biz de buna dayanarak bu iki Lolan köyünün ilk sakinleri olan Lolanlılar'ın Alevi olan Erzincan ve Varto Lolanlıları ile ilgilerinin olabileceğini tahmin etmekteyiz. Araban'daki Lolanlılar'ın eskiden Alevi olmaları ve Türkçe konuşmaları da gösteriyor ki, bu Lolanlılar, çok büyük bir ihtimalle Yavuz Selim zamanından önce ayrılmış ve buralara gelmiş olmaları muhtemel.”(1)

Varto'daki Lolan kabilesinin bütün büyükleri, Erzincan ve şimdiki Tunceli ilinin Pülümür ilçesinin Danzig bölgesinden geldiklerini ve oradaki Çirik ve civar köylerinde oturdukları, bunu da

babalarından ve dedelerinden duyduklarını söylemektedirler. Danzig bölgesine ise, İran'ın Horasan bölgesinden göç ettiklerini, bu göçün, Selçuklu akınları ile birlikte veya sonra olduğu belirtilmektedir.

Hâlen Pülümür'ün Danzig bucağı ile Bingöl, Göle, Selim ve Varto'daki Lolanlılar, birbirlerine gidip gelmekte ve birbirlerini yakından tanımaktadırlar.

Kaynaklar, Lolan oymağının Miladi 4. yüzyılda anayurtları olan Türkistan'daki "Lu-lan" Lolan kentinden batıya göç etmiş olduğunu belirtmektedir. Lolan şehrinin harabeleri, hâlen Lop Gölü yakınlarındaki kazılardan anlaşılmaktadır.

Hicri 10. yüzyılda Varto'ya gelen ve ilçenin yerli hâlkından sayılan bu oymak hâlkı, Dersim ve Erzincan bölgelerinden Varto'ya geldiklerine ve Akkoyunlular zamanında burada yerleşik bir kabile olarak Karaballı oymağına mensup oldukları bilinmektedir. Köylerindeki mezar taşlarında koç ve koyun başları resimlerinin bulunuşu, bunu belgelemektedir. Bu kabile hâlkı, Varto'da Kalıbal-Kasım-Kacer ve Hıdan boylarına ayrılmış olup, eski gelenek ve göreneklerini, inanç ve yaşam özelliklerini korumaktadırlar.(2)

Aynı şekilde araştırmacı/yazar rahmetli Salih San da, Hun güçleriyle birlikte Orta Asya'dan Batı Türkistan'a ve Horasan bölgesine, orandan da Selçuklu akınlarıyla birlikte Anadolu'ya Erzincan bölgesine geçtiklerini bildirmektedir.(3) bu üç ayrı açıklama, birbirinden alıntılı olsa bile, gerek Prof. Dr. Osman Turan'ın Selçuklular Tarihi ve gerekse T. Yılmaz Özturan'ın Türkiye Tarihi ile Hunlar'ın parçalanmasından sonra Kuzey Hunlar'ın Ön Asya'ya ve Doğu Avrupa'ya göçleri ile göç yolları birbirini tamamlayan tarihi olgudur.

Hunlar zamannındaki "Lolan şehir devletlerinin yeri üzerinde yabancı araştırmacılar tarafından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu araştırmacılardan Albert Herman, Condray, Sven Hedin ve Aurel Stein araştırmalarıyla bu konuya değinmişlerdir. Lolan şehri Hunlar zamanında Lobnor-tuslu bataklıklarının (şimdiki Lop Gölü çevresi) kuzeyinde olup aynı gölün güneyinde de "Şaşaşan" adında bir şehrin olduğu belirlenmiştir.

Hâlen Lop Gölü civarında bulunan Lolan Harabeleri meşhur olup bir çok Doğulu ve Batılı şarkiyatçının ilgisini çekmiş, üzerinde çeşitli yayınlarla birlikte defalarca kazılar yapılmıştır.

Doğu Türkistan'ın doğu kapısı olan Lolan'dan ticaret kervanları, Çin'den Türkistan'a, Batıdan İran, Anadolu vs. den Çin'e geçmek zorunda kalmışlardır. Lobnor bataklıklarının kuzeyinde, çöllerin ortasındaki Lolan şehri, çöllerden geçen kervanların bir sığınağı ve aynı zamanda ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri tek durak durumunda idi. Bu nedenle Orta Asya'da kendi hakimiyetlerini sağlamlaştırmak ve Türkistan ticaretine sahne olmak isteyen bütün Asya büyük devletleri ve zaman zaman güçlenen Yarkent-Turfan gibi şehir krallıkları da Lolan'a sahip olmak istemişlerdir.

Bu nedenledir ki Büyük Hun İmparatorluğu ile Çinliler arasında Lolan için uzun yıllar savaşlar eksik olmamış, bazen Hunlar ve bazen de Çinliler buraya olmuşlardır. Mete Han'ın M.Ö.176 da Çin İmparatoruna gönderdiği meşhur mektupta Lolan'ı aldığını belirtmesi, Lolan'ın ne denli önemli olduğu ve Lolan'a verdikleri değeri göstermiştir. Hunların Milâttan önceki yıllarda Lolan'a bir asır dolayında hakim olmaları ve Lolanlıların da Çin kervanlarına Hunların emriyle saldırmaları ve bunun sonunda Çin kervanlarının acı feryadı Çin'in batıya yani Türkistan'a yönelmesine neden olmuştur. Çinlilerin yapılan mücadelede yenik düşerek geri çekilmeleri sonucunda Hunlar, Lolan'a ve diğer Türkistan şehirlerine inmişlerdir.

Çin kaynaklarında Lolan şehri sık sık Hunlar ile casusluk yapıyor denilmesinin büyük bir önemi vardır. Gerçekten Lolanlılar, Hunlar ile birlikte çalışıp, Hunlar'a bir nevi gözcülük yaptıkları gibi Hunların istemi doğrultusunda zaman zaman Çin kervanlarının önünü kesmişlerdir. Böylesi durumlarda Çinliler de boş durmamış, kimi zaman Lolanlıların üstüne ordular göndererek Lolanlıları cezalandırmış ve kimi zaman da buralarda ticaret kolonilerini kurmuşlardır. Ancak, kimi zaman Çin'in kuvvetten düşünerek zayıfladığı ve buralardan çekildiği görülmüştür. Milattan önceki yıllarda iki büyük devlet arasında sıkışıp kalan Lolan Krallığı çoğu zaman bir şehzadesini Çin sarayına rehin bırakırken, diğer bir şehzadesini de Hunlara rehin olarak göndermek zorunda kalmıştır. Çinlilerin bazen Lolan prenslerini geri göndermemesi ve onları öldürmeleri sonucunda hâlk, Hunların tarafını tutmuştur.

M.S. 3. yüzyılda Turfan ile Hami şehirleri yakınında bir başka Lolan şehrinin kurulduğunu görmekteyiz. Ancak, bu yüz yıllarda ne yeni kurulan Lolan'dan ve ne de Lobnor Gölünün kuzeyindeki Lolan'dan söz edilemez. Lobnor'daki Lolan'ın eski stratejik önemini niçin kaybettiğini biliyoruz. Tarihler bu konuda pek açık bilgi vermemektedir. Buna karşın Lobnorun güneyindeki Şaşan şehrinin önem kazandığını görmekteyiz. Acaba Lolan, gerçekten önemini yitirdi mi? Yoksa, Şaşan adıyla mı anılmaya başlandı? Bu konuda kanılar, her iki şehir hâlkını ve krallığını birbirine karıştırmaktadır. Kesin olmamakla beraber, bir süre sonra bir doğal afetin, Lolanın önemini kaybettiği olası. Bunun sonucunda Kuzey Hunlar ile birlikte büyük bir göçün yapıldığı sanılmaktadır.

Bu göç iledir ki, Lolanlılar, büyük bir olasılıkla Horasan ve Harzem üzerinden Anadolu'ya gelip yeni vatanlarına yerleşmişlerdir(4).

Yılmaz Öztuna, Hun Türklerinin Mete Han'dan sonraki durumlarını anlatıp 10. hükümdarı Ho-lo-ku (Hulogu)-(Hulagu) M.Ö. 96-85'te geldiğini şu bilgiyle bildirmektedir.

“hulagu Yabgu'nun üç erkek ve iki kız kardeşini daha biliyoruz. Bunlardan biri “Doğu Çjuki” ülkesinin prensi olup M.Ö. 96 da İmparatorluk naibi olmuştur. Serehenşan adında bir de oğlu vardı. Diğer kardeşi M. Ö. 85 de öldürüldü. Üçüncü erkek kardeşi de Batı Loli (Kali) denen ülkenin prensi idi.”(5) demektedir. Ve yine yapıtının bir başka yerinde “Batı Loli-Kali” denen ülkenin prensi olduğu malumdur. (6) Demekle, Türkistan'da “Lu-lan” şehriden başka Doğu Loli, Batı Loli bölgelerinin olduğunu, burada Lulanlıların yaşadığını kanıtlamakla birlikte, daha önce açıkladığımız gibi Hun İmparatorluğu içinde bir prenslik olan “Lu-lan”lıların Batı hunları ile birlikte Ön Asya ve Doğu Avrupa'ya göç ettikleri, Ön Asya'ya gelenlerin Balhan ve İran Horasan'ı bölgelerine yerleştikleri, buralarda hayvancılık yaptıkları ortaya çıkmaktadır.

Varto'da, günümüzde de yerli hâlk, Lolan oymağı ile meskun olan bölgelere (Doğu Loli-Batı Loli)veya Lolan demektedir. Yine Kali ismi de Lolanlılarda bir erkek adı olarak kullanılmaktadır. İlk dedelerinin adı da Kali'dir. Soy şeceresinde 3. ila 6. dedelerinin adlarının (KALİ) olması, bunu pekiştirmektedir.

Erzincan'da olan Yabgulardan Baranlı oymağının günümüzde de Lolan-Bal-Baranlı ve Alanlar'la yan yana olmaları, aynı gelenek ve töreyi sürdürmeleri, bütün bu aşiret ve oymakların aynı kökenden geldiklerini ve köklerinin Hun imparatorluğu içinde yer alan 32 kavimden veya ulustan birine dayandığını göstermektedir.

Yılmaz Öztuna, yapıtının bir başka yerinde, Hunlar'dan Göktürler'e kadar Türk hanedanlarının yönetiminde 32 prenslik ve hanedanlıktan oluşan bir konfederasyonun kurulduğunu, Asya'daki büyük imparatorluğun, bu konfederasyondan oluştuğunu belirttiğinden sonra, bu prenslikler arasında “LOLAN-

LU-LAN veya Çinliler'in tabiriyle (LOU-LAN) prensliğinin bulunduğunu yazmaktadır. Bu durum bir rastlantı değildir. Batıya yapılan göçün Hun İmparatorluğunun parçalanmasından sonra Hazar kıyılarına, Horasan'a ve oradan da Urmiye gölünün güney batısındaki Yukarı Mezopotamya'nın dağlık sahâları ile Doğu Anadolu'ya bir başka koldan da Hazar Denizinin kuzeyinden, Karadeniz ve Azak Denizinin üst taraflarından, Valday platolarından Orta Avrupa içlerine ve Baltık kıyılarına kadar yapılması, Doğu Avrupa'da Azak Denizinin tam kuzey istikameti Valday içlerinde (NEU DANZİG) (Yeni Danzig) Polanya'da Baltık Denizi kıyısında DANZİG limanının temellerinin atılması, Kuzey Irak'ta LOLAN bölgesinin oluşturulması, Türkistan'da yapılan kazılarda (LU-LAN) kasabasının ortaya çıkarılması, aynı yörede DOĞU LOLİ-BATI LOLİ bölgelerinin olması ve bu isimlerin tarih sayfalarında yer alması, yine aynı şekilde bu bölgelerde LU-LAN veya LOU-LAN prensliğinin kurulması, birbirini zincirleme izleyen tarihi gerçekler olup Lolanlıların Hunlar ile ortak devlet kurup 32 prenslik içinde 25. prenslik olarak yerlerini almaları, tarihi gerçekleri ortaya çıkarmaktadır. Lolan prensliğinin içinde bulunduğu ve Hun İmparatorluğuna bağlı bulunan bu prenslikler şöyle sıralanmaktadır.

1. Tölüs Krallığı
2. Tunghu (Dunghu) Krallığı
3. Timlin (Dimlin)-Dimlic Krallığı. Bu karallığın mensupları, günümüzde Varto-Bingöl-Tunceli-Erzincan bölgelerinde konuşulan Zazaca ve yine bu Zazalar'ın DİMİLİCE dedikleri Palo-Maden-Lice-Hani-Ergani-Siverek dolaylarında konuşulan aynı dilin bir başka şivesi veya ağzı olarak Dimiliki-Eski Daylemiler dilini konuşurlardı.
4. Kırgız Krallığı
5. Usun Krallığı
6. HU-TE Krallığı
7. Kanklı Krallığı
8. Fergana Krallığı
9. Alan Krallığı (Tunceli yöresindeki Alan Oymağı ile bir garabeti düşünülebilir.)
10. Tü-on-çin Krallığı
11. Kaşgar Krallığı
12. Yarkent Krallığı
13. Hoten (Hotan) Prensliği Hotan adında Varto'da bir köy ve bölge bulunmaktadır.
14. Yu-mi (Kiü-mi) Prensliği
15. Tsim-Tsiue Prensliği
16. Aksu Prensliği
17. Kü-me(Kie-me)(Po-lo-kia) Prensliği Çinlilerin tek heceli dil grubu özelliğinden ötürü böyle heceli isim taşıyan bir prenslik olmuştur.
18. Wenso-Ven-so Prensliği
19. Karaşar Prensliği (Bu isim altında Varto Lolanları arasında Batı Lolan köylerinde bir köy bulunmaktadır. KARACER ismi, belki de Karaşar'ın değişmiş bir biçimi olabilir.
20. Şan-kue Prensliği

21. Goey-li Prensligi

22. Goey-siü Prensligi

23. Kiü-li Prensligi

24. Tsie-mo Prensligi

25. LU-LAN (LOU-LAN) Prensligi. Bu prenslik, Lop Gölü yakınlarında ki Lobi bölgesinde olup, başkenti, yine Lop gölü yakınlarındaki (Kan-ni-çing) idi. M.Ö. 177 de Kunlar (Hunlar) tarafından büyük Türk Hakanlığına katılmış M.S. 14. yüzyılda bir grubun Hazar kıyılarına ve Balhan bölgesine göç ettiği anlaşılmaktadır.

26. Kamul Prensligi

27. Kio Prensligi

28. Pi-lu Prensligi

29. Yu-li-Ya-su Prensligi

30. Tsie-mi Prensligi

31. Tan-pe Prensligi

32. U-tan-Tsiü-li Prensligi

Lolanlılar, Hunlar ile birlikte kurulmuş olan konfederasyon içinde 25. prenslik olduktan sonra gerek İpek Yolunun ellerinde bulunuşu ve gerekse Çin ile Hun İmparatorluğu arasında olmaları nedeniyle önemleri bir kez daha artmıştır. Lolan-Şaşan şehirleri bu önemli bölgenin merkezini oluşturuyorlardı. Bu konuda Seydi Özyiğit yaptığı araştırma sonucunda kimi kaynaklara dayanarak şu bilgiyi vermektedir.

“Lolan, Doğu Türkistan’ın da doğusunda çöllerin ve tuzlu bataklıkların ortasında kalmış bir yerdedir. Çin’den batıya giden İpek yolu ile diğer ticaret yolları Lolan’ın içinden geçmek zorunda idi(7). Kervanlar buradan çıktıktan sonra büyük çöllerin içinden geçeceklerinden su ve yiyeceklerini bu Lolan kentlerinden almak zorunda idiler. Orta Asya kültürünün en parlak çağlarını temsil eden bu iki kültür merkezinin yerleri henüz kesin olarak tespit edilememiştir. Çölden geçip Lobnor Gölüne dökülen ırmakların zamanla yatak değiştirmesiyle şüphesiz bu iki şehir de yer değiştirmek zorunda kalmış, eski yerler önemini yitirmiştir. Buna rağmen, bu konuda pek çok yayın yapılmış ve konu geniş olarak incelenmiştir. Lolan ve Şaşan bölgesini Sven Hedin ve Aurel gibi iki büyük araştırmacı araştırmış ve yayınladıkları eserlerinde bu iki kültür merkezinin yerlerini bulmak için büyük gayretler sarf etmişlerdir.

Eski çin kaynaklarında Lolan-Lobnor ve Şaşan olarak bilinen bu bölge 14. yüzyılda Lop-teke, Sarı Uygur adlarıyla tanınmıştır(8).

Mete Han çağındaki Lolan, Lobnor Gölü veya tuzlu bataklık kıyılarında bulunuyordu. Fakat M. S. 3. yüzyılda iki Lolan doğmuştu. Birincisi güney yolunda Lobnor’da olan Lolan idi. İkincisi ise Hami kentinin 120 mil güney batısında kurulandır ki, şehir Şaşan’dan kaçan kişiler tarafından kurulmuştur. Eski Lolan ve Şaşan, Çin tarafına geçtiği için Hunlar ve diğer yabancılar kurulan bu şehre kendi dillerince Na-chi adını takmışlardır.” (9).

Lolan’dan geçen İpek oluna gelince: “Çin LOU-LAN-KUÇA yolu” 1956 yılından sonraki araştırmacı Matsuda ile önem kazanmaya başlamıştır. Bu yolun uğradığı başlıca kentler şunlardır:

Tunhuan-Lolan-Kuça ve Pamir yol (10). Bu bahsettiğimiz yol, sadece Lolan'ı ilgilendiren yoldur. Batı dünyasındaki ipek yolu güzergahı, Roma Suriye'si başkenti Antakya'dan başlar, Fırat nehrini aşar, İran'daki Part imparatorluğu hanedanını ve Merv'e uğruyordu. Belh şehrinden Pamir'e geçen bu ipek yolu, Kaşgara vardıktan sonra ikiye ayrılır. (11) Kuzeye giden yol, Albert Herman'a göre Kuça'dan, Kaşkar'dan ve Lulan'dan geçiyor. Güney yolu ise, Kaşkar'dan, Yarkent'e, Hotan'a, Niya ve Miran'a uğruyordu. (Bu yol son şehir Lobnor'daki Lolan Krallığı içinde bulunuyordu.) Her iki yol da buradan geçip, en son durağı olan Lo-yang'a varıyordu."(12).

LOLAN VE ŞANŞAN'DA YAŞAM

Lolan ve daha sonra aynı yerde kurulan Şanşan şehirleri, şehir hayatı ve şehir kültürleri ile ün salmışlardı. Başlangıçta onlar da Hunlar gibi göçebe ve hayvanlarla uğraşan çiftçiler idi.

A- LOLAN ŞEHİRİ:

Bu şehir hâlki, sürülerinin arkasından giderler ve onlar için ot ile su aralardı. Hububatı, komşularından alırlardı. Yani ekin ekmezlerdi. Ziraat yapmazlardı. Dağlarında demir olduğu için silah yaparlardı. Askerleri ok-yay-mızrak-tek veya çift ağızlı kılıçlar ile zırh taşırlardı.

B- ŞANŞAN ŞEHİRİ:

Toprağı kuru ve çorak olduğundan ziraat yapmazlardı. Bunlar da Lolanlılar gibi yiyecek ve hububatı komşularından alırlardı. Yeşim taşı her türlü kam kavak ve sığırların çok sevdiği bir tür beyaz ot toplarlardı (13).

LOLAN-HUN VE ÇİN MÜNASEBETLERİ

Lolanlıların Hunlar ile ilişkileri Mete Han ile başlar. Orta Asya'da kavimler arası birliği sağlayan ve bütün eli silah tutan göçebe kavimler ile şehir devletlerini bir bayrak Mete Han, Hun devletini bir imparatorluk hâline getirmiştir. Böylece Çin İmparatorluğu karşısında güçlü göçebeler birliği kurulmuş ve bir denge sağlanmıştır. M.Ö. 176 yılında Çin İmparatoruna gönderdiği mektubunda, sağ bilge prensini cezalandırdığını bildirmiştir. Mete Han, mektubunda, büyük zaferini belirttiikten sonra Lolan-Wusun-Hu-kai ile, onların yakınındaki ve yanındaki devletlerin hepsinin alındığını ve Hun İmparatorluğuna dahil olduğunu belirtmiştir (14). M.Ö. 176 yılında Hun-Çin ilişkilerinin bozulması üzerine, Mete Han'ın Çin İmparatoruna yazdığı mektup çok önemlidir. Çünkü Mete'nin M.Ö. 192-176 yılları arasında neler yaptığı hakkında bilgileri içerdiği gibi, Lolan'dan söz etmesi ayrı bir değer kazanır (15). Mete ile başlayan Hun-Lolan işbirliği bu tarihlerde başlamış. M. Ö. 109 yılına kadar devam etmiştir. Böylece Hunlar bir yüzyıla yakın zaman içinde Lolanlılar'ı kontrolleri altında tutmuşlardır. (15a).

Hunlar ticaret yollarının batıya açıldığı Lolan'ın kontrolüne büyük önem vermişlerdir. Bunu hem Mete Han'ın mektubundan ve hem de yapılan savaşlardan anlamaktayız.

Lolan-Çin münasebetleri Mete Han'dan sonraki dönemlerde yoğunlaşır. Mete Han zamanında Çin İmparatorluğu zayıf durumda idi. Batıya yönelecek güçte olmadığı için Hun akınlarından kendini kurtaramıyordu. Meşhur Çin Seddi'nin bu zamanda yapıldığı görülmektedir. Bu zamanlarda Çin'in Türkistan ile ticareti vardı. Çin kervanları seyrek de olsa Lolan'dan batıya çıkıp batıdan da Çin'e girebiliyordu. Yıllar sonra Hunlar arasındaki taht kavgaları sonucu Çinliler gözlerini Türkistan'a dikti. Sınırlar arasındaki taht kavgaları sonucu, Çinliler gözlerini Türkistan'a dikti. Sınırlar arasındaki ilişkiler yoğunlaştıkça, Çin kervanları sık sık gidip gelmeye başladı. Karşılıklı ticari elçiler kanalıyla, iyi niyet ilişkileri içinde geçiyordu."(16).

METE HAN'DAN SONRAKİ DÖNEMDE LOLANLILAR

Mete Han döneminde Hunlar'ın ezici gücü altında çırpınan Çin, Hunlar'ın düşmanlarıyla işbirliği yapabilmek için sürekli komşu ülkelere elçiler göndermiştir. Bu ülkeler arasında Wussunlar, Moğollar vb. ülkeler olmuştur. Meşhur seyyah, elçi Çang Çien imparatoruna verdiği raporda Lolanlılar üzerinde dikkatle durulmasını öğütlemişti. (17)

Çang Çien'in Batı memleketlerini dolaşması M.S. 125 yılında sona erince Çin ile Batı ülkeleri arasında Çin elçi kervanları sık sık gidip gelmeye başlamıştı. Bu elçiler aynı zamanda Çin'in lehine ajanlık da yapıyorlardı. Hunlar da bunlardan şüphelenmiş bu elçilere karşı çıkmışlardı (18). M.Ö. 121 yılında Lolan'da bulunan Hun hakanının gözcü casusları Lolan kralından Çin kervanlarının önünü kesmelerini istemişlerdi (19). İşte bu andan itibaren Çin kervanlarından alınan önlemlere karşı sızlanmalar başladı. Çünkü Lolanlılar Hunların yandaşları olarak Çin kervanlarına aman vermiyorlardı. Elçiler imparatorlarına Lolan Devleti'nin savunma duvarlarının bulunduğunu ancak askerlerin az olduğunu ve kolayca yenilebileceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Çin imparatoru General Chaopo'yu görevlendirir. General Chaopo askerleriyle yaptığı harekattan sonra Lolanlılar'ı (20) yenerek pek çok esir alır. Ancak Çin'in buraya uzak oluşu nedeniyle pek fazla etkinlik sağlayamaz ve bir süre sonra Çin'den kendisine yardım gelmeyince General Chaopo, askerleriyle ülkesine geri dönmek zorunda kalır. Çin ordusu çekildikten sonra Hunlar tekrar Lolan bölgesine inerler (21).

Sürekli yapılan savaşlardan sonra Lolanlılar Çin'e boyun eğmek zorunda kalırlar. Kendilerine sadık kalacaklarına dair olarak da Lolan Kralı bir oğlunu Çin'e bir oğlunu da Hunlar'a rehin vermek zorunda kalır. Daha sonraki yıllarda Çinliler Lolan Kralı'nın durumundan şüphelenmiş olduklarından Lolan Kralını tutuklayıp Çin'e götürürler. Lolan Kralı daha sonra Çinliler tarafından öldürüldüğünden Çinlilerle olan düşmanlık biteviye sürüp gider (22).

M.Ö. 92 yılında Çinliler tarafından öldürülen kralın yerine hâlik rehin bulunan prenslerini kral yapmak için geri gönderilmesini ister. Fakat Çin sarayı güçlü ve dik kafalı şehzadeyi vermez. Bunun üzerine Hunlar ellerinde rehin olarak bulunan ikinci şehzadeyi Lolan'a göndererek kral yaparlar. (23) Olayların bu şekilde gelişmesinden iki yıl sonra Çin ordusunun Turfan'a karşı sefere çıktığı zaman da Lolan ve daha bir çok küçük devletler yeniden bir barış için şehzadelerini tekrar Çin sarayına gönderirler. Ancak kısa bir zaman sonra Hunlar tekrar bunları kontrolü altına alırlar. Böylece sürekli olarak Hunlar ile Çin arasında olan bu prenslikler her iki imparatorluk arasında zaman zaman el değiştirmek zorunda kalmıştır. Daha sonraki yıllarda Hunlar buraları tekrar kontrolleri altına alırlar. M.Ö. 77 yılında Lobnor'da Hunlar ile Lolanlılar anlaşmış ve Lolan kralı Çin eğemenliğine baş kaldırmış ancak ayaklanmayı başaramadığı için idam edilmiştir (24-25).

MİLATTAN SONRAKİ YILLARDA LOLAN HUN VE LOLAN ÇİN İLİŞKİLERİ

M.S. 60 yıllarından itibaren Hunlar arasında taht kavgaları başlayınca imparatorluk içinde istikrarsız bir ortam doğmuş ve İmparatorluğa bağlı küçük prenslikler kimi zaman kendi başlarına kimi zaman da Hunlar'a bağlı bir şekilde Çinliler ile mücadele etmişlerdir.

"Bu yıllarda, Lolan'dan fazla söz edilemez. Ancak, Lolan gibi bir Lobnor kenti olan Şanaşan'dan sık sık söz edilir. Bu yıllarda Çin İmparatorluğu, içindeki karışıklıklar nedeniyle pek güçlü olmadığı için Türkmenistan'a inememiştir. Bu boşluktan yararlanan Yarkent krallığı, Şanaşan ve Kuça krallıklarını ellerine geçirebilmek için saldırıya geçmiştir.

M. S. 70'li yıllarda ve daha sonrasında Lobnor Krallığından eskisi gibi söz edilemez. Artık Lolan tarihinde karanlık bir dönem başlayacaktır. 260'lı yıllardan sonra Çin, Turfan ve Lobnor'daki Lolan'da birçok askeri garnizonlar kurmuş, Burada bulundurduğu askeri garnizonlar kurmuş, burada bulundurduğu askeri birliklerle, bu bölgeyi kontrolleri altında tutmayı amaçlamıştır (26).

Lolanlılar'ın bu bölgede önemini kaybetmesi, büyük bir olasılıkla batıya yapılan göçlere, bu bölgeyi terk etmesinden kaynaklanmaktadır. Gerek baş gösteren kuraklık ve gerekse Çin egemenliğinin artması ve Hunlar'ın da batıya göçleri ile bu sonuç doğmuştur.

"M. S. 381-382 yıllarında Şaşan ve Turfan beylikleri, Çin ile sıkı ilişkiler içine girerken, Kuça ve Karaşar beyliklerinin Çinliler'le bazen savaş, bazen de barış içinde olduğu göze çarpar. 280-345 yılları arasında Karaşar beyliğinin, diğer Türkistan şehirlerinden daha güçlü olduğu Lolan'da yapılan kazılardan ve Çince yazılmış kaynaklardan anlaşılmaktadır. Yine bu kaynaklara dayalı olarak, bölgede çıkan kuraklık ve sosyal dengenin bozulması nedeni ile Lolanlılar'ın M.S. 4. yüz yılda batıya göç ettikleri belirlenmektedir (27-28).

LOLANLILAR ANADOLU'DA

Hunlar 4. yüz yılda Orta Asya'dan batıya göç ederlerken, Lolanlılar da birlikte hareket ederler. Göç yolu, Hazar Deniz'in kuzeyini izleyerek Avrupa'ya uzanırken, ikinci yol da Horasan üzerinden Anadolu'ya yapılan büyük göç yoludur. Lolanlılar, Selçuklu akınları ile birlikte Horosan-Kars-Erzincan üzerinden Dersim bölgesine gelerek yerleşirler ve hayvanlarına geniş otlaklar bulurlar. Bu göç sırasında bir kısım Lolanlılar da yukarı Mezopotamya'ya yerleşirler.

Biruni (29), Batlamiyus'un coğrafyasına dayanarak Hazar Denize dökülen Ceyhun nehrinin Oğuzlar ilini işgal edip, hâlkının Hazar Denizi sahillerine gittiğini, Curca ve Harezmi arasında ve Balhan bölgesinde nehrin eski yatağı üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda bulduğu fosiller ile açıklamaktadır.

Prof. Dr. Osman Turan ise, bu konuya şöyle değinmektedir: *"Kadim Rivayetlere ve Batlamiyus'a dayanan Biruni'nin, Ceyhun Nehrinin eski mecrasını değiştirdiğini anlatırken, onun kavşak bölgesinin etnik durumu hakkında dikkate şayan kayıtlar verir. Filhakika evvelce Hazar Denizi'ne dökülürken, Harizm ve Curcan arası çölün mamur olduğunu, yatağının tıkanması üzerine Aral gölüne akan nehrin, Oğuz ülkesini sular altında bıraktığını, ve burada Peçenekçe ve harizmce karışımı bir dil konuşan Alan ve As'ların Hazar sahillerine göç ettiğini, Türkmen göçmenlerinin ise kondukları bölgede "Hiz-tinkizi" yani, "Kız Denizi" denilen bir göl "vücuda geldiğini bildirir. Bu kayıt, Türkler'in, Aral gölünün cenubunda mevcut olduğunu bildirir."* Demekle görüşümüzün ne kadar yarınde olduğunu güçlendirmektedir (30).

Aynı yazar, yapıtının bir başka yerinde *"Gerçekten Harezmi'den Fergana doğru Kara Tekin, Kız Denizi, Dargan, Kurgun (Hungan), Sağrınç, Buzmacı, Gülçiçek... ve yine bir başka sayfasında "Karaşer" gibi şehir, kasaba, çay ve dağ adları ile ilk bakışta bunların Türkçe olduğunu gösterir. Sağrınçın, Varto'daki Lolan köyü olan şimdiki "Sarıç" a, g harfinin düşmesi ile Sarıç olması muhtemel, Karaşer adının da (ş) harfinin değişimi ile Varto'nun bir başka lolan köyü olan "Karacer" köyünü, Danzig isminin de Pülümür ve Varti'daki Danzig köylerini anımsattığı, Gülçiçek Adının ise, Lolanlılar arasında bir kadın adı olduğu görülmektedir"*(31), demektedir.

Bütün bu isimler sadece bir rastlantı değildir. Aşağıda verilecek örnekler, babalarımızın ve dedelerimizin ve onların da dedelerinden öğrenerek bizlere aktardığı bilgiler doğrultusunda Göle'deki Lolanlılar'ın varlığı, tezimizin izini ve Lolanlılar'ın geliş yolunu açık-seçik olarak anlatmaktadır. Eski Türkler'de (H) harfi olmadığından, bu harfin yerini alan (K) harfi ile Balkan olan dağ ve kasaba adları, İslâmiyet'in kabulü ile Araplar'dan dilimize geçen "H" harfi ile Balhan olmuştur. Bu örnekleri sıraladığımızda;

1- Emekli Vali Edip Yavuz'un yapıtının 390. sayfasında Lolanlılar hakkında yaptığı açıklamaların doğrulukları yanında yanıldığı noktalar da bulunmaktadır. Önemli olan, belgelere dayalı gerçek araştırmalardır. Sağlıklı araştırmalar yapmış kişilerin süzgeçten geçirilmiş belgesel açıklamaları daha gerçekçi olmaktadır. Sayın yazar, yapıtında şu açıklamayı yapmaktadır:

"Bu gün Doğu Türkistan'da Taklamakan Çölü'nün doğusunda Lobnor veya Karagöl denilen gölün, kısa adı ile (Lob Gölü) kuzeyinde ve Karagöl'ün doğusunda (Lu-lan) kasabası bulunmaktadır. Raphael Pompally'nin başkanlığındaki bir kurul tarafından burada Mesa tepesi üzerinde yapılan kazılarda mezarlar içinde aynalar, taraklar, işlenmiş kemik ve tahta ziynetler, renklerini binlerce yıl koruyabilmiş ipeki kumaş kalıntıları bulunmuştur (İ.T.T.K.) (32).

İşte bu kasabaya adını vermiş olan Lolan oymağının bir bölümü bile, dersimliler'in kökenlerini açıklamaya yeter. Doğu Türkistan'da Milattan 3000 yıl öncesine kadar çıkan uygarlık belgeleri, daha sonraki Sümer-Elam-Akat-Urartu uygarlıklarına ışık tutmuş ve öncü olmuştur.

Türkler'in oymak adlarına karşı ne kadar büyük bir bağlılık için de olduklarını, binlerce yıldan beri taşıdıkları bu Lolan adından anlaşılmaktadır. Bunu, herhangi bir isim benzerliği olarak da kabul etmek olası değildir. Çünkü,LOLAN (LU-LAN)daki Mesa tepesi, adını, Aral gölünün batısında bir bölge adı olarak da görmekteyiz. Aynı zamanda burada bir Alan kasabasının bulunuşu, Dersim'de de Alanlılar ile Lolanlılar'ın yan yana oluşları, bize, bunların beraberce gelişlerini de göstermektedir. Hozat ve Varto'daki Hoşan ve yine Hozat'taki Koşun gölü ile Pülümür'deki Karagöl de, yine Doğu Türkeli'ndeki Karagölü anımsatmaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi Selçuklular'dan Çağrı Bey'in, Balhan oymağı ile birlikte Ermeniler'e saldırısını anımsarsak, Balhanlar'dan olan Bal Uşakları ile bu gün de Pülümür'ün Danzig bucağında yan yana oluşları, tüm gerçekleri bütün çıplaklığı ile aydınlatacağı gibi, Ballılar'dan ve Karaballı soyundan olduklarını veya onlara yakın bir garabetleri olduklarını söyleyen Lolanlılar'ın buraya geliş yollarının yönü ve izi açıklanmış olur. Uygur ve Gurlular'ın efsanelerindeki göç göç seslerine uyarak ilk önce "Beş Balık"a göç eden Uygurlar, Moğollar'ın saldırısı karşısında bir bölümü "İdikut emrinde onlarca baş eğerken, bir bölümü de batıya yönelmiş ve Aral gölü kıyısında bir süre kaldıktan sonra, bunlardan Balhanlar'ın Horosan tarafına göç ettikleri ve Selçuklu beylerinden Çağrı Bey ile birlikte Kafkaslar'a uzanarak Ermeniler'e saldırdıkları bilinmektedir.

Çağrı Bey yurduna döndükten sonra, Balhanlar'ın Doğu Anadolu'ya yöneldikleri anlaşılmaktadır. Lolanlılar, bu gün, Pülümür-Danzig-Varto ve Erzincan ile Bingöl'de toplu; Nazmiye-Mazgirt ve buralara komşu yerde dağınık bir hâlde bulunmaktadır.

Sayın Edip Yavuz, gerçeklere dayanan bir araştırma yapmakla beraber, kimi yerlerde de çelişkilere düşmüştür. Bu çelişkileri burada yinelemeyi gereksiz buluyoruz.

2- Abdalan oymağında açıklandığı gibi gerek Asya'da ve gerekse Anadolu'da, birlikte kader birliği yapmış ve daima yan yana, beraber bulunmuş Lolan-Abdalan-Alan-Balhan-Hormek vb. oymaklar İran Azerbaycan'ı, Tacikistan ve Doğu Türkeli bölgelerinin oymaklarından gelmedirler. Mehmet Şerif Fırat, kendi kitabında, kendi oymağını Harizmiler'e bağlamaktadır. Gerçekten, Lolan-Balhan-Alan ve Abdalan (Akhunlar), Hazar Denizi'nin güneydoğu kıyılarında ya Harizmiler'le komşu veya çoğu zaman Horasan'da olduğu gibi birlikte yaşamışlardır. Gazneliler ile Selçukluların çatışmalarında, Çağrı Bey'in komutasında Selçuklular ile birlikte Gazneliler'e karşı koyarak 1040 yılında Dandanekan savaşının kazanılmasında etken olmuşlar ve Gazneliler'in mağlubiyetinden sonra Anadolu'ya geçmişler, buralarda yurtluklar edinmişlerdir. Daha sonra da Anadolu fethedildikçe Erzincan-dersim yörelerinde yerleşmişlerdir.

Bu bölgelerde yerleşen Kavim ve oymaklar, öteden beri birlikte oldukları için Abdalan (Akhun) Harizmiler, (33) Balabanlar, Areller, Lolanlılar, Hormekler, birbirleriyle akrabalık kuracak şekilde bir bütünlük oluşturmuşlardır. Kaderde, kıvançta, kaygıda, tasada olaylara birlikte karşı koymuşlar, ortak bir töre ve inanç birliği oluşturmuşlardır. Gerek yaşam biçimleri ve gerekse gelenek ve görenekleriyle birlikte konuşulan dilde de bir bütünlük oluşturmuşlardır. Böylece görülmektedir ki, Lolan, Balhan-Alan-Hormek-Abdalan oymakları geçmişte de Hunlar'ın İmparatorluk yapıları içinde dayanışmalı bir bütünlük oluşturarak geleceğe yönelmişlerdir.

Aşağıda verilecek örneklerden de anlaşılacağı gibi Lolan-Balhan-Hormek-Abdalan vb. oymaklar, her gittikleri yerlere kendi özel adlarını vermişlerdir. Hunlar'ın Avrupa'ya yürüyüşü ile birlikte Lolan-Balhan-Alan-Hormel-Abdalan oymaklarının bir kısmının birlikte gittiklerini göstermektedir. Günümüzde Polonya'daki Danzig kenti ile Karadeniz'in kuzeyindeki Vijernolenisk şehrinin(34) altmış kilometre kuzeyindeki "NEU DANZIG" – "YENİ DANZIG, Varto'daki Danzig köyü ile, Pülümür'deki Danzig bucağının aynı adı taşıdığını, Tunceli'deki Alan, Alandüzü, Alan tepesi isimleriyle bir olması ve yine Amerikalı bilim heyeti (Arkeologlar) tarafından "LU-LAN"- "LOU-LAN" kasabası ile Varto-Pülümür-Erzincan-Bingöl ve Göle'deki "Lolan-Laloğlu" kabilelerinin aynı adı taşımaları, bu grupların Asya'da iken beraber yaşadıklarını göstermektedir.

3- Kendilerinin de kitaplarında belirttikleri gibi Deguignes, Alan için "Çinliler, Alan (Alains)ları Hunlar ile aynı kavim addetmişlerdir. Gerçekten, Alanlar, Lolanlılar, Abdalanlılar ve Hormekler, sürüleriyle en uygun yerlerde dolaşırlardı. Çehreleri tamamıyla Hunlar'a benzerlerdi. İhtimal ki, kısmen Hun neslinden idiler. Çünkü, İçlerinde birçok Hun aşireti vardı. (Eftalit-Abdalan) gibi Çiçi tarafını tutmuş Hun aşiretleri, bunlarla beraber oldukları gibi, Hunlar topluluğundan ayrılan birtakım Hun oymakları da değişik çağlarda bunların arasında olmuşlardır. "Tarihî olaylar sonucu Aslar'dan bir grubun karışması, onları Gur soyuna bağlamak anlamına gelmez. Zira, Alanlar, onları kendi aralarında eriterek Alanlaştırmış olabilirler. Gelenek-görenek ve yaşantıları bu gün de aynı olan kabilelerin bu duruma göre Lolan-Balaban-Balhan-Alan-Hormek-Abdalan (Eftalit-Akhun) Baranlı ve diğer Erzincan oymaklarını, Hunlar'ın Avrupa'ya Yürüyüşü ile Batı Türkistan'da Kalan boylar olup veya aynı tarihlerde Hazar Kıyılarına, Horasan'a göç ettikleri, oradan da Çağrı Bey ile beraber Kafkasya'ya yürüdükleri, Malazgirt Zaferinden sonra Saltuklar-Danişmendliler-Mengüçükler ve Yabgular'la Erzincan-Sivas-Tunceli bölgelerine yerleştikleri, buraları Bizans ve Ermeniler'den aldıkları ve bir kısmı ile de birlikte yaşadıkları meydana çıkmaktadır.

Prof. Dr. Osman Turan, Yabgular hakkında şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Yabgu Devleti’nin Horasan’da yıkılışından sonra, Yabgur Baran’ın mensupları, Baranlı boyunu teşkil edip İslâm ülkelerine dağılmışlar ve bir kısmı da Karakoyunlu ulusunu vücuda getirmişler. Karakoyunlu Pir Budak namına Erzincan’da basılan bir sikke üzerinde Yazır damgasının bulunması bu sebeple çok önemlidir.”(35) der. Böylece Baranlı oymağının da, adlarını saydığımız oymaklarla beraber geldikleri bir gerçektir. Yazar, bunu da Oğuzname’den alarak belirtmektedir. Yabgular’ın din ve inançları hakkında da şu bilgiyi verir:

“Karluklar ile Oğuzlar arasındaki tarihî düşmanlık, birincilerin İslâmı kabulü ile Karanlı, ikincilerin de ayrı inancı kabul etmeleri ile Türkmen olmalarından sonra devam etti. Lakin, Karluklar, Han ailesi ile birlikte toptan Müslüman olarak ne kadar kuvvetlendiler ise de, Oğuzların Yabgulardan önce parça parça din değiştirmeleri de, o derece bölünmelerine ve zayıflamalarına sebep oluyordu.” (36).

Gazneliler ile yapılan savaşlarda ve Anadolu’ya geçmek için yapılan Akınlar, Türkmen oymaklarının giderek çoğaldığı ve zaman zaman Gazneliler’i zor durumlarda bıraktığı, kaynaklarca belirtilmektedir. “Onların etrafa akınları üzerine, Tus valisi Aslan Gazi, bu Türkmenler’i cezalandırmak için zaman zaman üstlerine kuvvet gönderdiği bilinmektedir. Bozguna uğrayan Türkmenler, Dhisten ve Belhan’da dağlara sığınarak tehlikeyi atlatıyor, tekrar bir süre sonra akınlarına başlıyorlardı. Böylece, Türkmenler tenkil olamayınca, Sultan Mahmut 419 (M.1028) de ordusu ile bizzat harekete geçti.

Türkistan’dan göçüp onlara katılan Türkmenler ve Yörükler, Gazne Sultanı Mahmut tarafından perişan edildiler. Yapılan Savaşta 4000 kadar esir ve bir o kadar ölü verdiler. Kalan Türkmenler, daha sonra Irak, Azerbaycan ve Doğu Anadolu’ya birçok akınlar yaparak çok maceralı bir hayat geçirdiler.

Çağrı Bey’den sonra Anadolu’ya yapılan diğer akınlarda da aynı sonuçlar çıkıyordu. Türkmenler, yine yapılan akınlardan sonra Horasan’daki yurtlarına dönüyor ve sıkışınca da Dhisten ve Balhan’a doğru kaçıyorlardı.” diyerek sık sık yapılan akınları, açık-seçik belirtmektedir.

Selçuklar’ın Gazneliler’e karşı olan zaferi de, Oğuz göçmenlerinin devamlı surette kendilerine katılmaları ile mümkün oluyordu. Horasana on bin süvari ile gelen Selçuklular’ın, Yüz bin kişilik Gazne ordusuna karşı savaşabilmek için birkaç yıl içinde nasıl çoğaldıklarına dair en güzel örnek de, sadece İnanç Yabgu’nun 1040 yılında yapılan Dandanekan savaşında yirmi bin süvari ile katıldığına dair kayıttır.” (37).

Görülüyor ki, Lolan-Hormek-Alan ve Abdalan oymakları ile gelen ve daha önce de belirttiğimiz Yabgular, diğer kardeş oymaklar ile Selçuklular’ı desteklemişler ve kazanılan zaferden sonra Yurtluklar edinmek amacı ile Erzincan ve dolaylarına gelip yerleşmişlerdir. Erzincan’da olan bu günkü Baranlı oymağı, o günkü Yabgular’ın torunlarıdır.

4- Lolan-Hormek-Abdalan- Balhan-Alan-Balaban ile tüm Tunceli-Erzincan-Kiği ve Varto Alevi oymakları, bu gün hâlâ o eski Türkmenler’in hayvanlı takvimine inanırlar ve yaşlı kesim, kendi aralarında o hayvanları simgeleyen özelliğe göre yılların mevsimlerdeki doğal oluşumları değerlendirirlerdi. Kış mevsiminin sert mi, ya da yumuşak mı geçeceğini ,hayvanların tipine ve özelliklerine göre yorumlardı. Örneğin, çoğu yaşlılar kış gelmeden, “Bu yıl koyun üzerinedir, kış

yumuşak olur.” veya “Bu yıl canavar üzerinedir, kış şiddetli olur.” derlerdi. Bu gelenek ve inanç, eskiden beri dededen babaya geçtiği için, günümüzde kimse, bu takvim hakkında bilgi sahibi değildir. Yine hiç kimse, bu hayvanlı takvimin, bir Türk takvimi olduğunu da bilmemektedir.

Yılmaz Öztuna, bu takvim hakkında şu bilgiyi vermektedir:

“Türkler, 12 hayvanlı takvim denilen milli takvimlerini kullanmışlardır. Müslümanlık kesin surette kabul edilip, hicret esasına ay (kamer) ay hesabına dayanan İslâm takvimini kullanmaya başlayınca kadar bu böyle olmuştur. Hatta Müslümanlık’tan sonra da zaman zaman 12 hayvanlı takvimi kullanmaya devam etmişlerdir. Zeki Velidi Togan’ın hesaplarına göre, takvimin menşei M. Ö. 2000 yılı civarındadır. O zamandan başlayarak Türk kavimlerinin bu takvimi kullandıkları tahmin olunabilir. Takvim, Adını her yıla verilen 12 hayvanın adından almıştır. 12 yıl devam eden her devreden sonra yeni ve aynı hayvan adlarını taşıyan ikinci bir devreye başlamaktadır. 12 yıl sırasıyla şu hayvanların ismini taşımaktadır. 1- Sıçan (Fare) 2- Öküz 3- Kaplan 4- Tavşan 5- Ejder 6- Yılan 7- At 8- Koyun 9- Maymun 10- Tavuk 11- Köpek 12- Domuz.” (38).

Görüldüğü gibi aslını ve nereden geldiğini unutan fakat, geleneğini bu güne kadar sürdüren ve hâlâ zamanımızda da yaşatan bu aşiretlerin kökenlerinin nerelere kadar dayandığı belli olmuyor mu? Aksini savunmak olanaksız. Günümüzde de bu takvim, ancak Doğu Anadolu’daki aleviler arasında bilinmediği gibi, Batı Anadolu’daki Türkler arasında da bilinmemektedir.

5- Üzerinde dikkatle durulacak olunursa, Tunceli-Erzincan-Malatya-Sivas-Varto gibi Aleviler’in yoğun olduğu bölgelerdeki oymakların insan isimleri, Palo-Diyarbakır-Van-Bitlis-Hakkari-Siirt ve ağır illerindeki insan isimleri benzemediği gibi, bu bölgelerdeki isimlerin genellikle Arap ve Fars isim özelliğini taşıdığı, bunda, İslâm dininin büyük etkisi olduğu görülmektedir. Buna karşılık Tunceli-Erzincan-Sivas ve Malatya yörelerindeki insan isimlerinin yapılaş özelliklerinde, yani özde, Türk isimleri olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Örneğin Güneydoğu Anadolu’da daha Çok Abdulkarim, Abdülkadir, Ebu’l Kasım, Abdulhamit, Abdurrehman ve buna benzer olan Hami-Sami-Ömer-Osman-Ebubekir-Şeyhmus-Ayşe isimlerine karşılık, Dersim-Erzincan-Malatya-Sivas-Varto yörelerindeki Alevi kesiminde Türk isimlerine rastlanılır. Gültekin-Tekin-Çetin-Alparslan-Atıla-İlhan-Ayhan-Gülhan-Orhan-Gül-Gülizar-Gülten-Şükrü-Cengiz-Metin-Aynur-Havas-Hanien-Hatun-Gülsever-Gülsezer-Çiçek-Cevher-Nazlı-Şahhanım gibi isimler ile yine dinsel inançtan ötürü Ali-Veli-Hasan-Hüseyin-Fadime gibi Arap isimlerine de çokça rastlanılmaktadır.

Doğu Anadolu’daki kabilelerde olduğu gibi Lolan kabilesinde de dededen toruna verilen isimler, hâlâ öz benliklerini korumakta ve kökenlerini saklı tutmaktadır. Örneğin, Vartı’da yüzlerce yıl önceki Bal-Kali-Mirza-Kerim-Hol vb. isimler, Erzincan’da iken yaşayan dedelerinin adını taşımaktadır. Danzik’te Varto Lolanlıları’nın atasının adı Kal-Bal ve onların da babalarının adı olan Dede Mirzali (Mirza-Ali) isimleri, Lolanlılar’ın Kal-Bal uşakları ile bir garabetlerinin olduğunu göstermektedir. Bu isimler, soy listesinde açık olarak görülmektedir. Gerek beraber yaşamaları ve gerekse birlikte göç ederek aynı bölgelerde yerleşmeleri ve aynı törelerle aynı isimleri taşımaları, bu garabeti daha da belirginleşmektedir. Ayrıca, bu gün Varto’daki Lolanlılar’ın bir köyün adı da Baltaş’dır. ayrıca, bu gün Varto’daki Lolanlılar’ın bir kısmı, Bal’dan Gelen Ballıkaya soy adlarını aldıkları gibi, kendilerine bağlı bir köyün adı da Baltaş’dır.

Görüldüğü gibi Varto'daki Lolan oymağı'nın soyu, Danzig'deki Lolan-Balhan-Karaballı ve Bal Uşakları'na dayanmakta, onlarla bir soy içinde olduğunu kanıtlamaktadır. Bunların da aynı şekilde İran Horosan'ı ve Türkistan'dan gelmeleri, Aral gölünün batısında ve Hazar Denizi'nin Güneydoğu kıyısındaki Balhan (Balkan) dağının eteklerinde yaşadıkları, bunlarda kışlık-yazlık yurtluklar ve ayaylalar edinerek, hayvancılık yaptıklarını tarihi kaynaklar belgelemektedir. Gerek Danzig ve gerekse Varto Lolanlıları'nın bu gün de, eskiden olduğu gibi aynı şekilde yaşamlarından hiçbir şey değiştirmeksizin hayvancılık yaptıklarını, yazı toplu olarak yaylalara, sonbaharda da köylerine döndüklerini görmekte ve yaşamaktayız. Ancak son otuz yıldan beri gerek ekonomik nedenler ve gerekse anarşik olaylar nedeniyle büyük ketlerde iş bulmak amacıyla ve huzurlu bir yaşam sürdürebilmek için batıya, İstanbul-İzmir ve Avrupa'ya göç ederek yerleştikleri görülmektedir. Kendi köylerinde ancak yaşlılar kalmış olup, köy yoğunluğu giderek azalmaktadır.

Kürt tarihi yazarı Bitlisli Şerefhan, 1585-1597 yıllarında yazdığı kitabında Tunceli ve yöresi hükümdarlarının ve beyliklerin, soy bakımından Türkmen kökenli olup Melikşah'a dayandıklarını ve onların da Turanî ırktan olduğunu şöyle ifade etmektedir:

"Bazı büyüklerin rivayetlerine göre Selçuklu Sultanı'nın dallarından biri olan Emir Salik bin Ali bin Kasım, Selçuklu Sultanı Alp Arslan zamanında Erzen-i Rum ve dolaylarının yönetiminde bulunuyordu. Kendisi ile Gürcistan Hükümdarları arasında köklü bir düşmanlık vardı. Aralarında her zaman savaş oluyordu. Nihayet 556 (1165) yılında iki taraf arasında çarpışmalar oldu ve kendisi ile ordusunun ileri gelenleri, Gürcüler'in ellerine esir düştüler. Kız kardeşi, Şah Ermen'im karısı olduğu için, bu şah, Gürcistan'a birçok armağanlar gönderdi ve kendisini serbest bıraktırmaya muvaffak oldu. Kendisinden sonra ise beylik tahtına Melikşah bin Muhamed geçti. Melikşah'ın gönlü bağımsızlığa ve tek başına hüküm sürmeğe heves etti. Bu yüzden savaş çıktı. 598 (M.1202) yılın da Selçuklu Süleyman bin Kılıçarslan tarafından öldürüldü. Erzen-i Rum da o tarihlerden beri Rum Selçukluları'nın ellerine geçti."

Bu durumda Çemişkezek hükümdarının bu Melikşah'ın soyundan gelmiş olmaları ve "Melikşah" sözünün Kürt dilinde "Melkiş" biçiminde değişmiş olması muhtemeldir. Öte yandan Çemişkezek hükümdarlarının adları da, onların Turani soydan olduklarını kanıtlar. Çünkü, adlarının hiçbir vesile ile Arap ve Kurt adlarıyla ilgisi yoktur. Onların adları, Arap ve Kürt adlarına hiç benzemez.

Soyları ne olursa olsun, rivayet ediliyor ki, adı geçen (Melkiş) Melikşah'ın etrafında büyük bir topluluk meydana geldi. Şanı yüceldi ve değeri arttı. Somunda 32 kale ve 16 nahiyayı istila etti. Buralar şimdi fiilen Çemişkezek hükümdarlarının egemenliği altındadır. Bundan ötürü, kendisine bağlı olanlar "Melkiş" adıyla adlandırılmışlardır.

Melikşah'ın adı geçen 32 kale ve 16 nahiyeyi egemenliği altına almasından bu yana, buralar, sıra ile ve veraset yolu ile çocuklarının ve torunlarının yönetimi altında bulunmaktadır. Bu şehirler ve nahiyeler, Cengiz Han, Timurlenk oğlu Şahruh, Mirza ve Türkmen Kara Yusuf gibi büyük fatihler zamanında bile ellerinden çıkmamıştır. O vilayetlerdeki durum, Şeyh bin Emin Yaliman (Belan) zamanına kadar bu arz üzerine sürüp gitti." (39), demektedir.

Görülüyor ki, Dersim havalisi halkı, büyük çoğunluğu ile Turanî soydan olup Vali Edip Yavuz'un gerek Erzincan Tarihi ve gerekse Van Tarihine dayanarak Kürtler'i Milan ve Zilan diye ayırdıktan sonra Dersim havalisinin bir kısım oymaklarını Miller, bir kısmını da (özellikle Zazaca konuşan oymakları) Zillerden göstermesi, büyük bir çelişkidir. Kürtler, Milan ve Zilan diye ikiye ayrılırlar. Bu doğrudur ancak, Turani ırktan olan Dersimliler'in Milanve Zilanlara bağlanması yanlıştır.

Milan ve Zilanlar, Gurlar'dan gelseler bile (Lolan-Balaban-Abdalan) Eftalit- Akhun'lar-Hormekler-Haydaran ve diğer oymakların Gurlular ile hiçbir ilişkileri yoktur. Şerefhan'ın yazdığı gibi

bu “Melkiş” sözü ile bu kesimin Milan soyundan gelmeyip, Melikşah’ın Kürtler’ce Melkis olarak söylenmesi ile olmuştur.

Günümüzde de ne dersimliler Milanlılar’ı ve Zilanlılar’ı kabul eder, ne de Milanlılar ve Zilanlılar Dersimliler’i. Tarihî kaynaklar bile bu iki zümre arasında en ufak bir rabita bulamazlar. Bugünkü insan isimleri bile bu iki bölge arasında farklılık göstermiyor mu? Kürtler’in varlığını ve kökenlerini yazdığı Şerefhan bile, Yazdığı “Şerefname” kitabında, yüzlerce yıl öncesinden Dersimliler’in Türk olduğunu ve Kürtlikle bir ilgilerinin bulunmadığını verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı açık ve saçık bir şekilde belirtmektedir. Bin yıldan beri aynı bölgede birlikte olmalarından ötürü dil ve kültür etkilenişimi doğal olarak olabilmektedir. Ancak, bu etkilenişim, Dersimliler’in Kürt kökenli olduğu anlamına gelmemelidir.

Din ve mezhep, dil ve kültür bölümlerinde değindiğimiz gibi Türkmen olan bu bölge hâlkı, yüz yıllarca Şaffi Kürtler ile birlikte yaşamışlar ve olagelen olayların sürekli olarak aleyhlerinde sonuçlanması yüzünden yalnız kalmışlar, güvenlikleri için zorunlu olarak kırsal ve dağlık kesimlere çekilmişler ve oralarda okul ve eğitimden uzak kaldıkları için zamanla öz benliklerinden aşınmalar olmuştur. Düzlük ve ovalık bölgelerden, dağlık kesimlere çekilmelerinin en önemli faktörü de Yavuz Sultan Selim olmuştur. Onun, İdrisi Bitlisi’ye verdiği yetkilerle Alevi Türkmenlerin topraklarına geniş çapta el konulmuştur. Böylece bu dağlık yerlerde yalnız başlarına kalmış olan Dersimliler bu süreç içinde kim ve ne olduklarını unutarak, sadece alevi olduklarını bilmekle yetinmişlerdir. Aleviliklerini de zaman zaman Dedeleriyle yaptıkları cemler ve ozanlarının çaldıkları sazlarının deyişleriyle koruyabilmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde bu durum değişmiş, köylerine ve kasabalarına okulların girmesi ile geniş halk kesimi okula ve eğitime sarılarak, aydınlı geleceğe yönelmişlerdir. Son yüzdeler, Tunceli yöresinde eğitim düzeyinin, tüm Türkiye yüzdesinin çok üstünde olduğunu, okuma-yazma oranının yüzde doksanlara ulaştığını göstermiştir. Bu ibre değişimi ve artışının en önemli nedeni yıllarca devam edegelen ezilmişliğin ve inançsal baskıların sonucu olmuştur. Doğu bölgemizdeki hâlkımızın inançsal farklılıklarının gelişim çizgisini ve çağdaş yaşama yöneliş şemasını çıkardığımızda, bu gelişimin Aleviler yönünden olumlu, Şafii Kürt kesimi yönünde de olumsuz bir şekilde olduğu görülür. Bunun tek nedeni de Feodal yapının bir özelliği olan Şeyhlerin katı ve bağnaz tutumu ve halkın eğitim ve öğretimden uzak tutulmasıdır.

Doğu’da Şafii kesim, öğretmen ve okuldan uzak tutulup cami ve Kur’an kurslarına yönlendirilirken Lolan-Abdalan-Hormek vb. Alevi oymaklar da okula ve eğitime sarılarak, tek kurtuluş yolunun bu olduğu inancına varmışlardır. Bu farklı gelişimde tek neden, hacı hoca ve şeyhlerdir. Alevi Zümrelerde dinsel bağnazlık, hurafe ve körü körüne teslimiyet yoktur. Aksine inançsal özgürlük ve çağdaş eğitime yöneliş vardır. Okumanın her türlüüne bilimin her dalına sonsuz bir arzu ve istek vardır. Halkın bu istek ve arzusunu köstekleyen ve engelleyen yoktur.

Doğu Anadolu’da Şeyhlik ve Hacı-Hıca dokunulmazlığı, ağır ve etkin bir kurum hâline gelmiştir. Her hangi bir Şeyh hakkında olumsuz düşünenler çarpılır inancı içindedir. Bu yer Tanrıları’nın istekleri dışında hareket etmek kesinlikle mümkün değildir. Bu nedenle ilk zamanlarda, yani günümüzden 40-50 sene öncesinde okula ve öğretmene pek rağbet edilmezdi. Şeyh, çocuğunu okula gönderip ilk-orta-lise ve üniversite mezunu yaparken, hâlkıtan, çocuklarını okula gönderenleri

kafirlikle suçlardı. Ancak, zamanla çevrelerinde okuyup meslek sahibi olan Alevi çocuklarını gördükçe, onlar da kamçılanır oldular. Yanıldıklarını ve uyutulduklarını anlayıp yavaş yavaş onlar da okula sarılır olmuşlardır. Şurası bir gerçektir ki, bizim insanımız gördükçe hızlanır ve yapar, düşünüş ve meylediş sonradan gelir.

Her dönemin mutlu ve mutsuz, ilkel ve uygar, çağdaş ve çağdışı yönleri olmuştur ve olacaktır. Geçmişin belki olanakları kıt, gelişmeleri sınırlıydı ama, elde olmayan koşulları da göz önünde tutmak gerekir. Şurası bir gerçektir ki, olumsuz gelişmeler ve istenilmeyen sonuçlar, hep cehâletten kaynaklanmıştır. Cehâlet, bireyselliği, kültür ve bilim, birlik ve beraberliği, rahatça yaşamayı sağlar. Burada suçlu olan, sefalet ve cehâlet batağında çarpınan hâlkımız değil, halkı çıkmazların içinde sokup cahil bırakan feodal yapı ve geçmiş yönetimlerin, yönetsel anlayışıdır.

Doğu halkının çilesi, Alevi olsun, Sünni olsun, tüm kesimlerde topluma yönelik olmayan, sosyal adalet ilkelerinden uzak, bireysel ve çağdışı yönetim anlayışından kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet öncesindeki Abdülhamit yönetimi, hâlkı birbirine düşerek, sefalet içinde süründürerek, kimi zaman da, zulüm-işkence ve baskılarla ezip geçerek yokluğa, sıkıntıya ve cehâlete mahkum etti. Kurdurulan Hamidiye Alayları, aşiretlerin birbirini kırıp geçirmesinden öte ya gidemedi. Giyim-kuşam ve beslenmeleri, hem hâlka ve hem de devlete büyük yük oldu. Merhum Mehmet Şerif Fırat, Aşiretler arası kin ve husumeti doğuran, sosyal gelişmeyi engelleyen, birlik ve beraberliği parçalayan Hamidiye Aşiret Alayları ile Abdülhamit ve Cumhuriyet dönemlerindeki sosyal yapıyı ve iç çekişmeleri şöyle belirtmektedir:

“Sultan Hamit Tarafından kurdurulan Hamidiye Alay teşkilatına alınmayan Lolan-Hormek ve diğer Alevi oymakları, aşağı sayfalarda belirtildiği gibi Hamidiye Alayları Devrinde Cibranlı ağalarından kendilerini korumak için silaha asrılarak, güvenliklerini sağlamaya çalışmışlar, buna rağmen zaman zaman büyük zararlara uğramışlardır.

O çağlarda, bu kabilenin ağası bulunan Kalıbaloğullarından Mehmet Ağa, Hamidiye alaylarına karşı hükümetin nüfuzuna sarılmak maksadıyla Varto Mevlisi idare azalığına girmiş ve yine de Hamidiye Alay kumandanlarının nüfuzları altında ezgin bir hâle gelmişti. Bu aşiret halkı, meşrutiyette büyük varlık göstermiş, millî mücadele harekâtında görevini yapmış, Cumhuriyet devrinde de Şeyh Sait ayaklanmasında, millî kuvvetler safında çalışmış, hükümetten ödüller almış, Cumhuriyet rejimi için önemli görevlerde çalışarak, devlet olan yurttaşlığını ispat etmiştir.” (40).

Abdülhamit'in Doğu siyaseti ve Alevi toplumu üzerindeki baskıları, tarihî belgelerle ortadadır. Abdülhamit de, 1. Selim gibi İran'ın mezhepsel etkinliğine karşı Kürtleştirme politikasını gütmüş, Şafii kesimden Hamidiye alaylarını oluşturarak sözüm ona devleti ayakta tutacağını ummuş, böylesine onulmaz bir hata ile yanlış yönlendirmenin girdabına devleti sürüklemiştir.

Abdülhamit'in bütün gayreti, kurduğu Hamidiye Alayları ile Doğudaki Türkmen oymaklarını ezmekten ve mezhepsel birlikten uzaklaştırıp Kürtleştirmeye zorlamaktan, Şeyh Sait gibi bağnaz, gerici ve şeriat kokan bir ayaklanmanın temelini atmaktan öteye gidememiştir. Yapılan ayaklanmada Hamidiye Alay komutanlarından Miralay Halit Bey, Binbaşı Kasım gibilerin olması bunun açık bir göstergesidir. Böylece Abdülhamit'in ektiği tohumun faturasını çok acı bir şekilde millet ödemiştir.

Gerek Lolan ve gerekse Hormek-Abdalan gibi oymakların Hamidiye Aşiret alaylarına alınmayışları, üstelik karşıt bir şekilde mücadele etmeleri, bu iki oymağın ve Alevi kesiminin kimliklerini belirtmeğe yeterlidir.

Abdülhamit, devleti ayakta tutacağım diye aşiretleri birbirine düşürme plânlarını kurarken, bu alayların kurmayları da büyük hesaplar peşinde idiler. İngiltere- Fransa ve Rusya'nın planlı gayretleri ile doğu Anadolu üstünde kumar tezgâhları kuruluyordu. Görülen şudur ki, bu güne kadar yapıla gelmiş Kürt ayaklanmalarında Aleviler ile Kürtler'in hiçbir ortak eylemleri olmamıştır. Alevi kesiminde yar alan Koçkiri ve dersim ayaklanmaları ideolojik olmayıp, sadece sosyal hizmetlerdeki haksız ve ayırıcı uygulamalardan kaynaklanmıştır. Sayın İsmail Beşikçi'nin belirttiği gibi:

“Varsayım 30- Doğu Anadolu’da Türkler, Alevilerle ortak eylemlere girdikleri hâlde, Kürtler, Sünni Türkler’le ortak eylemlere girmemişlerdir.” (41). Gerçekten geriye dönüp baktığımızda, geçmişten günümüze dek yapılagelmiş tüm olaylarda Aleviler ile Şafii Kürtler, hiçbir ortak eylemde görülmemektedir. Bunun da tek nedeni inanç ve kültür farklılığıdır. Geçmişteki acı olaylar, her dönemde Aleviler ile Şafii Kürtler arasına mesafeler koymuştur. Düşümce inanç, dil ve kültür birliği olmayan, üstelik aralarında asırların erkek biriktirdiği nifak tohumları, sürekli ayrımcılığı getirmiştir. Özet olarak denilebilir ki Doğu Anadolu’daki Aleviler ile Şafiiler iki ayrı kutup olarak kalmışlardır.

1925 Şeyh Sait ayaklanmasında, devletin milli kuvvetleri olay yerine gelinceye kadar Alevi oymaklar, sadece kendilerini korumak amacıyla savunmaya geçerek cephele açmışlardır. Şeyh Sait'in sıkıştırıldığı Varto yöresindeki Abdurrahman Köprüsünde Serçüklü rahmetli Hüseyin Efendi'nin komutasındaki Lolanlı kuvvetler tarafından esir alınmış olmasına karşın, istiklâl mahkemesinde, sadece intikam almak amacı ile “Bunlar da bizimle beraberdi” şeklindeki yalan ve sahte beyanlarla İstiklâl Mahkemesi, oyuna getirilmek istenmiştir. Hem de ayaklanmanın kurmayı ve elebaşısı olan ve aynı zamanda ikili oynayan Cibranlı Binbaşı Kasım'ın idamdan kurtulmasına ve müebbet hükmünü giymesine karşılık.

Dinsel akımların ve mezhepsel inançların gelişimi, kitlelerin sosyal, kültürel yapılarının özelliklerine göre yerleşim anlarında yayılmalar olmuştur. Bu günkü aşiretlerin yapısal özelliği de, bu tür etkilenmeden oluşmaktadır. Mehmet Şerif Fıratı Lolan oymağının Erzincan ve Danzik bölgesinde iken Hicri 736 yılında yani, İlhanlılar'ın dağılıp dönemlerinde Anadolu'da kurulan Eretna Beyliği başkanı “Alaettin Eretna” tarafından mürşitliği onaylanan Horasanlı Hacı Kureys Baba'ya çerağ hakkı da bağlanarak Alevi olduklarını açıklar. Bu tarih, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkıldığı, beyliklerin kurulduğu, Moğollar'dan İlhanlı hükümdarlığının son döneminde olduğu ve Kırşehir yöresinde kurulup yayılmaya başlayan Bektaşiliğe geçiş tarihi olsa gerektir. Zira, Horasan'dan gelen kavimlerin yüzde sekseni, daha Horasan!da iken Aleviliği benimsemişlerdi. Müslümanlık Türkler arasında yayıldığı zamanlarda, yönetim, teokratik şekliyle Emeviler'de idi.

Emeviler, Abdülbaki Gölpınarlı'nın belirttikleri gibi, kendilerinden olmayanlara köle anlamına gelen “Mevali” diyorlardı. Arabistan'ın bu çöl Bedevileri, kendilerinden olmayan ve aynı zamanda Arap olmayan kavimleri hakir görüyorlardı. O sıralarda Hz. Ali soyunun ezilmesi ve Kerbelâ olayı ve sonrasında Hâlifeliğin babadan oğla devam eder şekilde Emeviler'e geçmesi, Kuteybe Haccac-ı Zalim'in İran ve Azerbaycan'daki zulümleri nedeniyle Türkmenler'in Hz. Ali soyuna sempati duymalarıyla Aleviliği benimsedikleri tarihî bir gerçek.

İslâmiyet öncesi dinî kurumların, o zamanın yaygın inancı olan Zerdüş't ve Şamanizm etkinliğinin doğurduğu inanç ve gelenekler olmuştur. O günlerden beri dinsel inançlarını sürdüren Alevi oymaklar, bu gün de aynı inancı sürdürmekle beraber, çağımızın gereği olan bilim ve Kültürle kendilerini yenilemekte, dünya üzerinde değişen global anlayışa ayak uydurmaya çalışmaktadırlar.

KAYNAKLAR

1. Seydi Özyiğit-Fırat Üniversitesi Fen/edebiyat Fakültesi/ Tarih Bölümü Lisans Tezi, s.48-49
2. Kadri Kemal Kop, *Doğu Anadolu'da Araştırmalarım*
3. Mehmet Şerif Fırat, *Varto Tarihi* (ilgili sayfalar)
4. Mehmet Salih San, *Doğu Anadolu ve Muş'un Kronolojik Tarihi*, s. 205
5. Seydi Özyiğit, *Fırat Üniversitesi Lisans Tezi* s. 8-11
6. Yılmaz Öztuna, *Türkiye Terihi*, C.1, s.130
7. Bahattin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu* C.1 s.450
8. M. Emin Buğra, *Doğu Türkistan'a Dair/Türk Kültürü*, S. 21, 1964 Ankara- s.1
9. Bahattin Ögel, age C.1 s.435
10. Bahattin Ögel, age C.2 s.434
11. Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. Reşat Uzmen, İst. 1980 s.58
12. V. V. Barhold, *Ortaya Türk Tarihi hakkında Dersler*, Ank. 1975,s. 120 ve R. Grousset,age s. 59
13. Bahattin Ögel, age. C.2,s. 25
14. Bahattin Ögel, age. C.2,s.440
15. Bahattin Ögel, age. C.2,s.445
16. Bahattin Ögel, age. C.2,s.26
17. Bahattin Ögel, age. C.2,s.451
18. Bahattin Ögel, age. C.2,s.451
19. Bahattin Ögel, age. C.2,s.451
20. Bahattin Ögel, age. C.2,s.451
21. R. Grousset, age,s. 54
22. Bahattin Ögel, age. C.2-429

23. W. Eberhard, age.s. 99
24. Bahattin Ögel, age. C.2-s.18
25. Bahattin Ögel, age. C.2-s.22
26. Bahattin Ögel, age. C.2-s.247
27. Seydi Özyiğit, age, s.14-30
28. V. V. Barhold, age,s.130
29. Seydi Özyiğit, age.s.7-33
30. Biruni, *İbni Havkal*, s.480
31. Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklu Tarihi* s. 346
32. Prof. Dr. Osman Turan, age, s.349
33. Edip Yavuz, *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*
34. M. Şerif Fırat, *Varto Tarihi*, s.89
35. EdipYavuz, age, s.295
36. Prof. Dr. Osman Turan, age, s.42-43
37. Prof. Dr. Osman Turan, age s.51
38. Prof. Dr. Osman Turan, age s.68
39. T. Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi* C.1 s. 165
40. Şerefhan , Şerefname, Kahire Nüs. s.188-9
41. M. Şerif Fırat, age, 85-86
42. İsmail Beşikçi, *D.Anadolu Düzeni*-s.35